

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE BOOK REVIEWS

271

Anka Novak, *Planšarstvo v Bohinju: »Vse svoje življenje sem pustil v siru«* (ur. Saša Roškar). Kranj: Gorenjski muzej, 2024, 340 str.

Anka Novak, etnologinja in slovenistka, ki je bila od leta 1959 do 1992 kustosinja v Gorenjskem muzeju v Kranju, je s terenskim delom v bohinjskih planinah začela v šestdesetih letih 20. stoletja, gradivo za knjigo o planšarstvu v Bohinju pa je zbirala vse do začetka 21. stoletja. Uredila je več stalnih postavitev, med drugim tudi v Planšarskem muzeju v Stari Fužini leta 1971 – ta je bila vsebinsko prenovljena leta 1990, Gorenjski muzej pa v depojih in arhivih hrani še drugo obsežno gradivo o različnih vidikih planšarstva. To gradivo in objavljene ter neobjavljene raziskave Anke Novak so pod uredništvom etnologinje Saše Roškar z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Kranju, s katerimi se je ukvarjala kar osem let, objavljene v obsežni in slikovno bogato podprti knjigi, pri kateri je s fotografijami (Aleš Zdešar), pregledom slovarčka narečnih izrazov (Marija Cvetek), izdelavi zemljevidov (Klemen Klinar) in kataloga 168 razstavljenih predmetov v Planšarskem muzeju v Stari Fužini (Tatjana Dolžan Eržen, naslednica Anke Novak v Gorenjskem muzeju) sodelovalo tudi nekaj Bohinjcev oz. Gorenjcev.

Anka Novak je raziskovanje planšarstva v Bohinju začela ravno v času, ko je to doživljalo velike in nepopravljive spremembe, ko se je začelo opuščanje planinskih sirarn in se je s tem zamajal red planinske živinoreje, ki se je zdel nespremenljiv. Leta 1971 je namreč začela delovati moderna sirarna v Srednji vasi in istega leta je zadruga še zadnjič poslala svoje zaposlene sirarje v planine. Bohinjski gospodarji in majerji so razpad domačih sirarn sprejeli z gnevom, saj je do takrat skoraj vsaka vas imela svojo. Ta sprememba je močno vplivala na eksistenco ljudi, ki so bili navezani na svoje planine, in se je odražala tudi v odnosu do Planšarskega muzeja. Starejši domačini razstave, ki je bila iz Gorenjskega muzeja prenesena v *sírarco* v Staro Fužino, niso prišli niti pogledat. Dolgoletna majerica iz Stare Fužine je ob obisku muzeja Anki Novak slikovito in ogorčeno povzela zaskrbljenost nad novimi razmerami v zvezi z agonijo tradicionalnega bohinjskega planšarstva: *»A homo zdej pa fotografije žrli?!«*

Anka Novak je bila s svojim terenskim delom priča spreminjanju podobe planšarskih naselij in zgradb, opuščanju planin in kasneje vsaj delnemu oživljanju posameznih ter

žilavosti starejših bohinjskih majerjev in majeric, ki so si v obdobju razkroja planšarstva v stiski za pastirje nalagali še večja bremena, kot so jih bili vajeni iz mladosti. Tako v poglavju Majerji in sirarji o sebi navaja besede nekdanje majerice na planinah Zajamniki in Krstenica Cilke Mlakar, ki je v letih med 1969 in 2015 majarila od začetka junija do sredine oktobra, skrbela za živino ter predelovala mleko v sir, maslo in skuto: »*Majer je težko biti. Če ima 10, 12 ali 15 krav, mu že pri molži otrpnejo roke.*« Mlakar je bila ena od trinajstih sogovornikov, katerih izpovedi o življenju in delu so objavljene v knjigi. Sicer pa je Anka Novak na terenu intervjuvala 60 pripovedovalcev, med katerimi je bil najstarejši rojen leta 1880, najmlajši pa leta 1940. Čeprav je to poglavje zadnje, so prav pripovedi odločilno vplivale na zbrano gradivo in na samo strukturo knjige.

272

Omenjena pripovedovalka je bila prisotna tudi na predstavitvi knjige 15. marca 2024 v nabito polni dvorani Centra Triglavskega narodnega parka v Stari Fužini, kjer je kakšna četrtnina od okoli 100 obiskovalcev v velikem pričakovanju sedela tudi po tleh. S svojimi spontanimi komentarji na koncu dogodka je požela veliko odobravanje ter identifikacijo prisotnih s kolektivnim spominom na nekdanje planšarstvo in sirarstvo. Prav gotovo pa je pozornost prisotnih zatresla tudi predstavitev krajšega etnografskega filma dr. Naška Križnarja *Planšarstvo v Bohinju* iz leta 1979. Pred obiskovalci so pasli, sirili in tvorili mlečne izdelke znani rodbinski ali soseski obrazi, s čimer se je tematika planšarstva tudi vizualno vrnila med Bohinjce.

V knjigi pa je ta spomin vzorno opisan in dokumentiran v šestih poglavjih, ki bralca vodijo: v zgodovino bohinjskega prostora od prazgodovine do denacionalizacije in vračila skupnih kmetijskih zemljišč; na pašo v bohinjskih planinah, opis odnosa do živine, gorskega prometa, planinskih naselij in planšarskih bivališč; k distinkciji med različnimi oblikami planšarjev, kot so pastir, majer, sirar, opisu njihovega dela, zasluzka, oblačilnega videza, prehrane, prostega časa in družabnega življenja; v zgodovino sirarstva in sirarjev, način dela v skupnih planinskih sirarnah, transport mleka in mlečnih izdelkov v dolino ter trgovino z mlečnimi izdelki; v ustvarjalnost in znanje oz. v likovni svet, znanje o času, prostoru in vremenu, znanje o zdravilstvu in zdravilnih rastlinah, k šegam in navadam ter v slovstveno izročilo pripovedovalcev. Ta, najobsežnejši del knjige je Saša Roškar uredila na podlagi gradiva Anke Novak in literature iz arheologije, zgodovine, geografije in ljudskega slovstva. Zgradba knjige priča o avtoričinem poznavanju sočasne slovenske etnologije, saj je Novak pri preučevanju planšarstva in planšarjev konceptualno sledila strukturi vprašalnic Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja in drugim temeljnim delom iz etnologiji sorodnih disciplin.

Zanimiv je tudi kataloški opis 168 predmetov mag. Tatjane Dolžan Eržen, ki zajema notranjo opremo in celotne ambientalne postavitve v Planšarskem muzeju, kot sta npr. Primožičev stan s planine Zajamniki ali ognjišče s planine Dedno polje, ter druge predmete za vsakdanjo rabo, ki jih je Anka Novak pridobila v bohinjskih planinah ali okoliških vaseh. Ob izdelavi kataloga je Biotehniška fakulteta v Ljubljani opravila analizo 105 lesenih predmetov, v kateri je bilo ugotovljeno, da so ti v 52 odstotkih iz lesa iglavcev, po pričakovanjih največ iz smrekovine. Katalog sirarske opreme in orodja ter obleke in opreme majerjev zaključí edini predmet umetniške vrednosti na razstavi, to je leseni fragment Križanega z razpela na znamenju iz 18. stoletja s planine Velo polje, ki so mu po drugi svetovni vojni polomili noge in roko. Simbolična, čeprav najbrž nenamerna poanta

tega zadnjega predmeta v katalogu je lahko hkrati vzporednica planšarstvu, ki je tudi izgubilo ude po drugi svetovni vojni in ki so zdaj ponovno povezani v obširni monografiji.

Vsebina knjige je večplastna, saj v njej poleg prevladujočega gospodarskega vidika, kar je planšarstvo v eksistencialnem smislu bilo za ljudi iz bohinjskega kota, zvemo tudi marsikaj o turizmu, zlasti smučarskem na Voglu in vikend turizmu v nekdanjih stanovih, o družabnem in duhovnem življenju ljudi, ki so jim bile gore hkrati vir dohodka ter gonilo trdne in solidarne povezanosti in osmislitve vsakdanjega življenja. Podnaslov knjige »*Vse svoje življenje sem pustil v siru*« je del pripovedi nekdanjega sirarja Franca Langusa Kocjánca, ki ga lahko imamo za vzorčnega za življenja večine planšarjev in sirarjev, saj so ti večinoma tudi po upokojitvi še dolgo z veseljem majarili in sirili v bohinjskih planinah. Podobno kot Anka Novak tudi po svoji upokojitvi ni zapustila etnologije, ampak je ostala povezana z nekaterimi od svojih pripovedovalcev in po svojih močeh nadaljevala strokovno delo.

273

Mojca Ramšak

Tanja Bukovčan in Aleksej Gotthardi-Pavlovsky, *Misliti kamerom: Teorije i prakse vizualne etnografije*. Zagreb: Filozofska Fakulteta v Zagrebu, FF Press, 2023, 247 str.

Avtorja monografije sta Tanja Bukovčan, ki na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo zagrebške Filozofske fakultete predava uvod v vizualno antropologijo, in Aleksej Gotthardi-Pavlovsky, avtor filmov o etnoloških in folklorističnih temah ter urednik na Hrvaški radioteleviziji. Knjiga temelji na njegovem magistrskem delu, ki je dopolnjeno, posodobljeno in pisano z mislijo na študente, lahko pa pritegne tudi vse, ki jih zanima primerjava razvoja teoretičnih tokov vizualne antropologije in praks etnografskega filma v svetu in na Hrvaškem. V hrvaščini že obstaja knjiga filmologinje Etami Borjan, *Drugi na filmu: Etnografski film i autohtono filmsko stvaralaštvo*, ki pa se ne posveča domačim razmeram, in prav v tem vidim glavni doprinos nove monografije.

Knjiga je strukturirana v šest poglavij: Teorija + film = etnografski film, Vizualni mediji v etnoloških in antropoloških raziskavah, Prve teorije antropološkega filma in spremembe paradigem, Profesionalizacija vizualne antropologije – filmi in ustanove, Proti 21. stoletju in Kako narediti vizualno etnografijo. Rdečo nit knjige avtorja vzpostavi v prvem poglavju, kjer navajata mnenja tujih vizualnih antropologov in hrvaških filmarjev – diplomiranih režiserjev in dveh etnologov, ki sta jim poslala vprašalnico o metodologiji in etiki etnografskih filmov. Bralci že takoj izvemo, da na Hrvaškem največ etnografskih filmov nastaja v produkciji hrvaške televizije. Enačenje vseh vrst produkcije omogoča dejstvo, da se vizualni antropologi iz načelnih razlogov nismo dogovorili za skupno definicijo etnografskega filma, ker ta že od vsega začetka obsega izredno raznolika prizadevanja na preseku filma in družboslovja (MacDougall 1978: 405).

Tuji vizualni antropologi so se v odgovorih strinjali, da »kamera v etnografskem filmu nikoli ni samo orodje za dokumentacijo, ampak tudi metoda komunikacije znotraj sodelovalnega terenskega dela ter metoda izmenjavanja mnenj in prevpraševanja teorij«